Урок. Апостроф і знак м’якшення

Урок засвоєння нових знань і формування умінь · 45 хв

«Треба пам’ятати, що якраз апостроф зазначає нашу відмінну вимову губних серед цілого слов’янства.» — І. Огієнко

Проблемне питання уроку: Чому схожі на слух слова пишуться по-різному, як-от бюро і б’ють, свято і черв’як, неньці і забаганці?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає губні приголосні та умови, за яких перед я, ю, є, ї пишемо апостроф. • Учень/учениця записує слова на кожне правило вживання знака м’якшення, наводячи не менше двох прикладів.	• Учень/учениця застосовує правило й вставляє апостроф у слова на кшталт торф’яний, цвях, бур’ян, Лук’ян. • Учень/учениця знаходить і виправляє помилку в написанні апострофа та знака м’якшення в реченні. • Учень/учениця пояснює, чому схожі на слух слова пишуться по-різному.	• Учень/учениця усвідомлює значення мовної норми для точного й зрозумілого письма.

Базові поняття і терміни

апостроф, знак м’якшення, губні приголосні, префікс, м’які приголосні, орфограма.

Форми роботи

- фронтальна бесіда й письмовий мозковий штурм
- робота з текстом підручника
- робота в парах із таблицею правила
- спостереження за прикладами
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- проєктор зі слайдами, на яких подано таблицю «Апостроф пишемо / не пишемо» (Заболотний, §23)
- слайд із таблицею «Знак м’якшення пишемо / не пишемо» (Голуб, §32)
- картки із завданнями для пар
- Український правопис 2019 для довідки

Демонстрації

- Таблиця «Апостроф пишемо / не пишемо» на слайді — помічаємо, що після губних і р стоїть апостроф, але не після губного, перед яким у корені є інший приголосний (свято, цвях)
- Пари слів бур’ян і буряк, свято і черв’як на дошці — помічаємо, що різниця в твердості р і в наявності приголосного перед губним
- Таблиця «Знак м’якшення пишемо / не пишемо» на слайді — помічаємо, що ненька й неньці мають ь, а забаганка й забаганці не мають
- Речення з помилками на слайді, наприклад «Хороший господар на св’ято не киває» — помічаємо зайвий апостроф

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — прислів’я та рядки поетів із вправ (Глазова, с. 60, 62), на яких перевіряємо правопис
- Географія — назва міста Харків як приклад до правила про відсутність знака м’якшення після р

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці учні повторювали, як на письмі передають м’які та пом’якшені приголосні (Глазова, с. 60).

Наступний урок: На наступному уроці учні опрацюють вживання буквосполук йо та ьо й правопис складних власних назв (Глазова, с. 61).

Безпека

- Під час парної роботи учні не пересуваються класом, картки передають, не вставаючи з місця.
- Слайди показує лише вчитель, шнури проєктора закріплені, учні не підходять до обладнання.
- Користуватися Українським правописом в інтернеті можна лише за адресою, яку назвав учитель, не довше п’яти хвилин поспіль.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент — 1 хв

Учитель: Вітає клас, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему й показує епіграф на слайді.

Учні: Вітаються, розкладають зошити, читають епіграф.

Тема уроку «Апостроф і знак м’якшення». Учитель зачитує епіграф І. Огієнка про апостроф і губні приголосні й повідомляє, що наприкінці уроку клас має відповісти на проблемне питання.

Актуалізація — 5 хв

Учитель: Ставить по черзі чотири запитання, учні записують відповідь одним рядком у зошиті, потім учитель відкриває правильні відповіді на слайді.

Учні: Кожен письмово відповідає на кожне запитання, звіряє записане з відповіддю на слайді й виправляє.

Запитання 1. Якими літерами передаємо на письмі м’якість приголосних? Очікувана відповідь. Літерами я, ю, є, ї, і та знаком м’якшення. Запитання 2. Які приголосні називаємо губними? Очікувана відповідь. Це б, п, в, м, ф (Заболотний, с. 91). Запитання 3. Скільки звуків позначає літера я після апострофа в слові м’ята? Очікувана відповідь. Два звуки, [йа], слово вимовляємо [мйáта] (Заболотний, с. 91). Запитання 4. Які приголосні м’які в слові пісня? Очікувана відповідь. Це [с’] і [н’].

Мотивація — 3 хв

Учитель: Показує на слайді три пари слів і запитує, що в них незвичне. Після відповідей ставить проблемне питання й записує його на дошці.

Учні: Розглядають пари слів, висловлюють припущення, чому написання різне, записують питання в зошит.

На слайді пари слів бюро і б’ють, свято і черв’як, бур’ян і буряк. Запитання вчителя. Що спільного в цих словах і чому їх пишемо по-різному? Очікувана відповідь. У парах є схожі буквосполуки, але в одних словах є апостроф, а в інших немає, і причину ми ще не знаємо. Проблемне питання. Чому схожі на слух слова пишуться по-різному, як-от бюро і б’ють, свято і черв’як, неньці і забаганці? Відповідь шукаємо протягом уроку.

Вивчення нового — 21 хв

Учитель: Організовує три активності: роботу з текстом, роботу в парах із таблицею та спостереження за прикладами. Стежить за часом, показує таблиці на слайдах поряд із поясненням, коментує типові помилки.

Учні: Читають правило, заповнюють у парах таблицю, спостерігають за прикладами й складають алгоритм вибору потрібної орфограми.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника, Заболотний, §23, с. 91, і Глазова, вправа 75, с. 62. Учні читають правило й виписують його в зошит у вигляді списку. Апостроф пишемо перед я, ю, є, ї після б, п, в, м, ф (рум'яний, черв'як), після р, що позначає твердий звук (бур'ян, пір'я), після префіксів на твердий приголосний (від'їзд, роз'яснення), після першої частини складних слів на твердий приголосний (дит'ясла, пів'яблука) і у слові Лук'ян та похідних (Лук'янівка). Апостроф не пишемо, якщо перед губним у корені є інший приголосний, крім р (свято, цвях, духмяний, бруквяний), після м'якого р (буряк, крюк) і в запозичених словах на кшталт бюро, пюре, мюслі (Голуб, с. 99). Також апостроф не потрібен перед йо, наприклад серйозний. Продуктом активності 1 є запис правила з двома прикладами до кожного пункту. Учитель пояснює, що букви я, ю, є, ї після апострофа позначають два звуки, [йа], [йу], [йе], [йі]. Активність 2 (7 хв). Робота в парах із таблицею «Знак м'якшення пишемо / не пишемо» (Голуб, §32, с. 97–98). Пари на слайді або картці заповнюють дві колонки. Знак м'якшення пишемо в кінці слова чи складу на позначення м'якості (ожеледь, паморозь, горілиць), у суфіксах -ськ-, -зьк-, -цьк- (козацький), -еньк-, -оньк- (білісінький), після м'якого л перед наступним приголосним (сільський, більший, будівельник) і в буквосполученнях -ньк-, -льк- (ненька, неньці). Знак м'якшення не пишемо після губних (степ, верф), після ж, ч, ш, щ і р (ніж, нічка, дивишся, плющ, Ігор, Харків), між м'якими приголосними (пізній, пісня) та в сполученнях -лк-, -нк- (тарілка, тарілці, забаганка, забаганці). У таблиці є винятки, наприклад потьмяніти й різьбяр. Продуктом активності 2 є заповнена таблиця з п'ятьма прикладами в кожній колонці. Активність 3 (7 хв). Спостереження за прикладами. Запитання 1. Що спільного в словах цвях, свято, духмяний, бруквяний? Очікувана відповідь. Перед губним у корені стоїть інший приголосний, тому апострофа немає. Запитання 2. Чим відрізняються слова бур'ян і буряк? Очікувана відповідь. У бур'ян р твердий, тому є апостроф, у буряк р м'який. Запитання 3. Чому в слові неньці є ь, а в слові забаганці немає? Очікувана відповідь. У неньці сполучення -ньк-, а в забаганці -нк-. Продуктом активності 3 є алгоритм із чотирьох кроків. Крок 1. Чи є після приголосного літера я, ю, є, ї? Крок 2. Чи це губний, р, префікс або перша частина складного слова? Крок 3. Чи стоїть перед губним у корені інший приголосний або чи р м'який? Крок 4. Якщо ні, ставимо апостроф. Для знака м'якшення вчитель радить перевірити суфікс і букву перед ним за таблицею. Типові помилки, на які звертає увагу вчитель, це апостроф у словах свято й цвях і ь після шиплячих та губних.

Закріплення 9 хв

Учитель: Дає чотири завдання від упізнавання до редагування, перевіряє відповіді фронтально.

Учні: Виконують завдання письмово в зошитах, звіряють відповіді й виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом «Одне речення», вислуховує усні відповіді й повертає клас до проблемного питання.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, решту розповідають усно.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Оголошує обов'язкове й додаткове завдання, пояснює, що саме виконувати.

Учні: Записують домашнє завдання в щоденники.

Завдання для закріплення

1. Запишіть слова, уставляючи, де потрібно, апостроф, і поясніть вибір. Медв..яний, мавп..ячий, зв..язок, різьб..яр, торф..яний, св..ято.
Відповідь: Медвяний, мавпячий, зв'язок, різьбяр, торф'яний, свято. Апостроф пишемо лише в зв'язок (після префікса) і торф'яний (після твердого р). В інших словах апострофа немає, бо перед губним у корені стоїть інший приголосний.

2. Уставте, де потрібно, знак м'якшення. Козац..кий, сіл..ський, нен..ці, забаган..ці, піс..ня.
Відповідь: Козацький, сільський, неньці, забаганці, пісня. Знак м'якшення пишемо в суфіксі -ць-, після м'якого л перед ськ та в сполученні -ньк-. Не пишемо в забаганці (сполучення -нк-) і в слові пісня (між м'якими приголосними).

3. Знайдіть і виправте помилки. 1. Хороший господар на св'ято не киває. 2. На криву дірку кривий цв'ях. 3. Як на ноги зіп'явся, то й за працю взявся.
Відповідь: У першому реченні має бути свято, у другому цвях, бо перед губним у корені стоїть інший приголосний. Третє речення правильне, у слові зіп'явся апостроф стоїть після губного п.

4. Утворіть прикметники від іменників Різдво, морква, торф, мавпа та поясніть написання.
Відповідь: Різдвяний, морквяний, торф'яний, мавпячий. Апостроф є лише в слові торф'яний, бо після твердого р ставимо його, а в інших словах перед губним у корені стоїть інший приголосний.

Диференціація

Сильним: Поясніть, чому в словах розв'язати, розм'якшити пишемо апостроф, а в словах різдвяний, духмяний не пишемо. Складіть із двома з цих слів речення.

Підтримка: Скористайтеся алгоритмом із зошита. Зразок на іншому слові. Слово дит'ясла, перша частина дит- закінчується твердим приголосним, далі стоїть я, тож пишемо апостроф. Поясніть за таким самим зразком слова зв'язок і цвях.

Домашнє завдання

Базове: Заболотний, §23, вправа 205 (випишіть слова з апострофом) і Глазова, вправа 78 (с. 63, 64): розподіліть слова на дві колонки, з апострофом і без нього.

За вибором: Доберіть зі словника сім складних випадків написання апострофа та знака м'якшення й підготуйте до них по одному запитанню для однокласників (Голуб, вправа 345).

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово, у зошиті, учень відповідає на проблемне питання одним реченням. Чому схожі на слух слова пишуться по-різному, як-от бюро і б'ють, свято і черв'як, неньці і забаганці? Очікувана відповідь. Написання залежить від того, який приголосний стоїть перед я, ю, є, ї, чи є перед губним інший приголосний кореня і яке сполучення, -ньк- чи -нк-, стоїть перед суфіксом. Усно двоє-троє учнів завершують фразу «Сьогодні я зрозумів(ла), що…», решта піднімає руку, якщо правило стало зрозумілим.

Історична довідка

Мовознавець Іван Огієнко писав, що апостроф показує нашу відмінну вимову губних приголосних серед слов’янських мов і тому його треба зберігати (Голуб, с. 97). Сучасні правила, за якими працюємо на уроці, подано за чинним Українським правописом 2019 року.

Джерела:

- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 60
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 60, 61
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 61
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 61, 62
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 62
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 62, 63
- Українська мова (Глазова) 10 клас, с. 63, 64